

Treballs de la Societat Catalana de Geografia, núm. 78, desembre 2014, p. 113-124
ISSN: 1133-2190 (ed. impresa); 2014-0037 (ed. digital)
URL: <http://revistes.iec.cat/index.php/TSCG>
DOI: 10.2436/20.3002.01.74

Vidal de La Blache i la modernitat¹

Vincent Berdoulay

Laboratoire SET

UMR 5603, CNRS & Université de Pau et des Pays de l'Adour

Resum

En tant que geògraf i ciutadà, Paul Vidal de La Blache ha inscrit les seves idees i la seva acció en la modernitat. Però, de quina modernitat es tracta? I, per sobre de tot, com mobilitza la idea moderna de l'individu com a protagonista? La conferència va voler donar resposta a aquestes qüestions, en la mida que Vidal va integrar-les en la seva geografia, la qual és una concepció del món completa que va més enllà d'una simple acceptació del progrés tècnic i econòmic vuitcentista. Pas a pas, s'assenyala l'impacte del corrent de pensament neokantià en Vidal i el seu esforç per a l'educació geogràfica de l'individu, un subjecte autònom el qual pot superar apriorismes i determinismes. En aquesta perspectiva, el regionalisme propugnat per Vidal incita el solidarisme geogràfic i obre perspectives globals sobre l'horitzó nacional, al qual l'han limitat molts dels seus comentaristes.

Paraules clau: Vidal de La Blache, modernitat, història de la geografia.

Resumen: *Vidal de La Blache y la modernidad*

En tanto que geógrafo y ciudadano, Paul Vidal de La Blache ha inscrito sus ideas y su acción en la modernidad. Pero, ¿de qué modernidad se trata? Y, por encima de todo, ¿cómo moviliza la idea moderna del individuo como protagonista? La conferencia quiso dar respuesta a estas cuestiones, en la medida que Vidal las integró en su geografía, la cual es una concepción del mundo completa que va más allá de una simple aceptación del progreso técnico y económico decimonónico. Paso a paso, se señala el impacto de la corriente de pensamiento neokantiano en Vidal y su esfuerzo para la educación geográfica del

1. El professor V. Berdoulay va impartir la seva conferència a la Societat Catalana de Geografia el 24 d'octubre de 2013. L'escrit que publiquem ha estat confegit per Pau Alegre en base a la traducció dels textos projectats pel conferenciant, degudament embastats amb notes preses al llarg de la dissertació. Ens plau destacar l'interès del professor Berdoulay per la publicació de la seva dissertació en català, llengua en la qual va saludar els assistents a l'acte, i agrair-li el suport que ens ha dispensat per a obtenir la millor versió possible de les seves paraules. *Nota de l'editor.*

individuo, un sujeto autónomo que puede superar apriorismos y determinismos. Bajo esta perspectiva, el regionalismo propugnado por Vidal incita al solidarismo geográfico y abre perspectivas globales sobre el horizonte nacional, al cual le han limitado muchos de sus comentaristas.

Palabras clave: Vidal de La Blache, modernidad, historia de la geografía.

Abstract: *Vidal de La Blache and modernity*

As a geographer and as a citizen, Paul Vidal de La Blache left his ideas and his action in the modernity. But, what kind of modernity? And overall, how did he define the modern idea of the individual as a protagonist? This conference tried to respond to all these questions, and how Vidal integrated them in his geography. In his understanding of the world that went beyond the traditional acceptance of the technical and economic progress. Eventually, the impact of Vidal neokantian thought is pointed as well as his effort for the geographic education of individuals to overcome prejudices and determinisms. Under this perspective, Vidal's regionalism encouraged geographic solidarity and opened global perspectives on the national horizon, in contrast to what some of his reviewers said.

Keywords: Vidal de La Blache, modernity, history of Geography.

* * *

La crítica de la implicació històrica de la geografia en la construcció de les relacions de poder porta a refusar les contribucions del passat. Això comporta reduir una obra a les seves determinacions sociopolítiques elementals. Paul Vidal de La Blache ha patit aquest tractament en l'entorn de la geografia universitària francesa dels darrers decennis. En aquest context, alguns estereotips, el més sovint negatius, de la seva obra són de pervivència molt tossuda: una geografia descriptiva no científica; un geògraf interessat només pel món rural; només engatjat per la geografia regional; ancorat en el passat; conservador, fins i tot reaccionari; autor d'una geografia sense sentit si se la deslliga de l'Estat i del nacionalisme, etc.

Potser a contracorrent, sempre he considerat Vidal com la clau de volta del pensament geogràfic francès del tombant dels segles dinou a vint i, per això mateix, li he dedicat una part molt considerable de la meua recerca. Durant els darrers anys, però, l'interès per Vidal en els estudis geogràfics s'ha vist incrementat significativament, el més sovint menats per professionals de dominis científics aliens al món de la geografia, i també de geògrafs dels països no francòfons. A més a més, dues contribucions recents no franceses,² esmerçades a la revisió d'una obra major de la geografia i a la reflexió sobre les grans ini-

2. El conferenciant va citar expressament *Geografía general i regional. L'obra a Annales de Géographie (1891-1919)* (Barcelona: Societat Catalana de Geografia, 2012), compilació i traducció, efectuada per P. Alegre, dels textos publicats per Paul Vidal de La Blache a aquella revista, i *Vidal, Vidais. Textos de geografia humana, regional e política* (Rio de Janeiro: Bertrand Brasil, 2012), editat per R. Haesbaert, S. N. Pereira, G. Ribeiro.

ciatives de la geografia contemporània, de manera semblant com es revisa una i altra volta Durkheim, Max Weber o Simmel. Tot plegat m'incita assajar una crítica dels estereotips i oblots que acompanyen la figura humana i científica del geògraf de Paul Vidal de La Blache al llarg d'aquesta dissertació.

De fet, el pensament geogràfic de Vidal ha evolucionat al llarg de la seva carrera, al fil dels esdeveniments que han marcat la seva vida. El clixé de *meridional froid* que se li ha penjat a partir del posat tibet, no pas encarcerat, que delaten les fotografies d'època conservades, no es correspon amb la seva trajectòria vital, la qual ha estat ben relacionada pel seu biògraf (Sanguin, A.L., 1993: *Vidal de La Blache. Un génie de la géographie*, París: Belin). No m'estendré en un repàs detallat per a distanciar-lo d'aquell clixé. En els seus trets essencials hi endevinem una semblança molt més temperada i propera del personatge, en els seus èxits i en les seves dissorts, algunes de les quals prou tràgiques i doloroses, tot plegat portat amb capteniment i dignitat.

Fill d'un funcionari docent, va passar la infància a diverses localitats del Midi (Pesenàs, Aush, Avinyó, Rodés i Carcassona) en l'estela de les destinacions paternes. També és d'interès recordar els estiuajos a pagès, sobretot a les Broughes, a Bram, entre Carcassona i Castellnou d'Arri, entre la Muntanya Negra i els contraforts pirinencs. A tretze anys, el "reclouen" a París, intern a la Institution Favart, bo i cursant el batxillerat al Lycée Charlemagne. Els estudis brillants a l'École Normale Supérieure (ENS) i la Sorbona, des de 1863 a 1866, clouen la seva formació acadèmica. Després segueixen uns anys lluminosos a l'École Française d'Athènes, atesa via Itàlia, i diversos viatges a Orient Proper de 1867 a 1869. Casat, va tenir cinc fills, dels quals tres van traspasar albat i Joseph el 1915. Se succeeixen les estades familiars estiuenques a les Broughes i a Rusquerolles (Sant Salvi dels Ròcs, Tarn), davant per davant, altra vegada, de la Muntanya Negra. En fi, la seva carrera universitària ascendent va ser molt ràpida: Angers (1871), Nancy (1872), ENS (1877) –de la qual va ser sotsdirector de la secció de Lletres a partir de 1881– i la Sorbona (1898) fins a la jubilació (1911).

L'apunt vital és imprescindible, perquè la revisió dels estereotips del vessant científic, en la perspectiva d'elucidar el seu grau d'adhesió a la modernitat, no podia deixar de banda la seva interacció en el corrent de l'individu modern, el del període que va de 1870 a 1914.

En tant que geògraf i ciutadà, Vidal ha inscrit les seves idees i la seva acció en la modernitat. Tanmateix, no hi ha una via única per a seguir el curs de la modernitat: abasta idees i accions les quals poden ser força diferents, fins i tot contradictòries. Des d'aquesta perspectiva, la modernitat és plural, i vet aquí, tot sigui dit de passada, les dificultats que troba el moviment postmodernista per a imposar-se.

Quina ha estat la tria de Vidal? De quina modernitat es tracta? Quina interpretació ha donat Vidal a la modernitat? Com se'n serveix? I, per sobre de tot, com mobilitza la idea moderna de l'individu com a protagonista? Us proposo explorar,

doncs, la manera com la geografia de Vidal integra la problemàtica de la modernitat i, de manera especial, la de l'individu modern. Ho faré en sis direccions:

1. Vidal modern.
2. La concepció neokantiana del subjecte.
3. Una reflexivitat geogràfica que s'educa.
4. L'autonomia de l'individu i els determinismes.
5. Un solidarisme geogràfic.
6. Perspectives: horitzó nacional o visió global?

1. Vidal modern

Atent a tota mena d'innovacions, sobretot dels progressos dels mitjans de comunicació com a factor crucial i motor de les transformacions del territori, des dels canvis en les demarcacions administratives fins al creixement de les ciutats, Vidal reconeixerà i assumirà el context de liberalisme econòmic en el qual es produeixen. Al capdavant, confessava, el liberalisme econòmic és “el fibló de la concurrència”.

En les seves anàlisis geogràfiques, Vidal es mostra atent a les transformacions de l'organització de l'espai relacionades amb la modernitat tècnica i econòmica. Tant és així que, encara de molt jove, havia pogut assistir a l'obertura del canal de Suez, impressionat favorablement no pas per les cerimònies, sinó per la travessia que va fer entre les riberes desertes de la Mediterrània a la mar Roja. Els progressos aportats per la circulació, i en conseqüència, del comerç ultramarí, és una temàtica recurrent en Vidal.

Durant tota la seva vida, recull amb interès els progressos reeixits en la millora de les comunicacions terrestres i marítimes, una temàtica que li serveix per a estructurar la seva presentació de l'evolució de l'organització humana de l'espai: “(...) les divisions regionals es fan i es desfan d'acord amb els canvis experimentats per les relacions entre els humans.” (Vidal, 1911a).

En parlar del “desplaçament vivencial”, sobretot de les raconades rurals cap a la ciutat, fa notar:

“Aquest país [França] encara és, sobretot en les seves parts exposades al sol meridional, una terra on la vida és passadora, i que, mercès a les facilitats del clima, perllonga unes modalitats d'existència condemnades més aviat en les contrades on la natura és més ruda. Els avesats a un benestar limitat, tanmateix confien en la seva permanència; però, per quan de temps? No cal sinó veure, en les calmes tardorals, les fulles assecades i mortes que no es decideixen a caure de l'arbre: al cap de pocs dies s'hauran afegit als seus predecessors!” (Vidal, 1911a)

Interès per la formació i el creixement de les ciutats. Per bé que la geografia urbana no era pas encara una branca reconeguda de la disciplina, és un fenomen del qual intueix prou bé la importància de cara el futur.

El treball sobre *La France de l'Est* (1917a) serà la peça definitiva del seu pensament i posicionament sobre la temàtica, allunyats, doncs, del Vidal tradicionalista propalat per les crítiques postmodernistes. A *La France de l'Est* Vidal presenta la manera, entre d'altres, com s'han combinat els factors d'integració política a França, de com han estat difoses les idees de les llums de la Il·lustració a les ciutats, amb el corollari de la taula rasa de totes les diferències locals gràcies als beneficis produïts per la Revolució.

Així, per a Vidal, la modernitat passa també per la política. La seva correspondència mostra com, a les acaballes del Segon Imperi, desitja el canvi de règim. No creu pas, és clar, amb els discursos dels partidaris de *la Commune*, els quals considera quimèrics. Però s'hi endevina, de manera creixent, un republicà convençut, ben avingut amb els artífexs del nou règim, com Léon Gambetta o Jules Ferry. A l'obituari que va publicar en record del seu amic Pierre Foncin, geògraf, fundador de l'Alliance Française, Vidal hi escola les seves conviccions:

“El seu record restarà unit al d'una generació que mereix l'afecte i la simpatia de la història: la que, afectada dolorosament pels fets de 1870, va saber aixecar el cap i emprendre vigorosament una obra de llarg abast: reconstituir la grandesa de la pàtria, donar-li coratge i altivesa.” (Vidal, 1917b).

Tot seguit, Vidal cita tres noms de la “falange d'estadistes”, és a dir, “els homes que es van consagrar a aquesta tasca, i que la van prosseguir malgrat els atacs i els desenganys, els Gambetta, Jules Ferry i Paul Bert” (Vidal, 1917b). Tres homes de primera línia entre els fundadors de la III República.

Catòlic per formació, però no practicant per convicció, fa costat a la política laica dels republicans sense dificultat, en ocasió del debat de la legislació sobre la separació de l'Església i l'Estat (1905). En aquest context de conviccions polítiques progressistes, el seu posicionament en l'afer Dreyfus és encara més significatiu. Des de 1894 fins a 1906, però sobretot de 1896 a 1899, l'afer esquinça França: d'una banda els anti-*dreyfussards*, partidaris d'una raó d'Estat superior als drets individuals; a l'altra banda, els *dreyfussards*, partidaris de respectar la primacia dels drets individuals. Vidal va recolzar fermament la campanya per a la revisió del procés Dreyfus, contra el seu germà mateix, el general Joseph Vidal de La Blache. Tot plegat, actituds que confirmen i matisen, alhora, el toc liberal *bien entendu* del geògraf.

Així doncs, republicà, però no pas socialista –en el sentit que se li donava a l'època–, convençut dels progressos aportats per la civilització industrial i urbana del seu temps, Vidal és per aquestes raons un modern.

Però la modernitat com a corrent profund de cultura va més enllà d'una simple acceptació del progrés tècnic i econòmic. Implica una concepció del món completa, la qual reposa sobre el lloc i el paper assignat a l'individu en tant que ésser autònom, reflexiu i racional. És en nom de la Raó com la Mo-

dernitat pot oposar-se a la Tradició, però també és en nom seu com apareixien les divergències. Aquestes divergències fan que la modernitat, a parer meu, també pugui ser qualificada de “plural” sense recança.

Aquestes divergències es manifesten notablement en relació amb la concepció del subjecte i del paper que se li assigna a la pràctica, en especial en les anàlisis de la societat. Amb la finalitat d'apreciar les conseqüències en la geografia concebuda per Vidal, cal adonar-se que la seva aproximació a la modernitat reposa sobre una concepció del subjecte la qual és d'inspiració kantiana.

2. La concepció neokantiana del subjecte

El pensament científic i vital de Vidal va entrar en interacció creixent amb el neokantisme imperant al món acadèmic i polític francès al darrer terç del segle dinou, un corrent que tant servia per a criticar els límits del positivisme comitià, arrossegat des de la primera meitat del mateix segle, com per a legitimar el nou republicanisme. La modernitat francesa, fenomen plural, ambigu i tal vegada fugisser, s'hi repenjà sense manies en proclamar la llibertat de l'individu sense perdre de vista els seus marcs limitadors.

El neokantisme constitueix una de les claus essencials per a comprendre la geografia segons Vidal. No cal pas considerar-lo infeudat a aquest corrent filosòfic, sinó més aviat adonar-nos que la construcció progressiva del pensament geogràfic de Vidal es fa en interacció creixent amb el neokantisme.

Com li va venir a Vidal aquest encaterinament? A un nivell contextual, cal recordar que Vidal és pensionat a l'ENS quan hi arriba Jules Lachelier, el qual faria difusió del neokantisme entre els estudiants. Val a dir que a aquella època, Vidal s'orienta cap a la història i, poc després, faria cap a la Mediterrània Oriental durant tres anys. Però Lachelier només és un dels filòsofs que precognitzen el “retorn a Kant”. Charles Renouvier, Antoine-Augustin Cournot i, molt aviat, tota una generació de pensadors desenvoluparà un ideari neokantià, amb el neguit per a depassar els límits del positivisme i establir la legitimitat del règim republicà. Perquè Neokantisme i República aniran de bracet.

Possiblement, va ser a l'obra d'Émile Boutroux on Vidal va trobar la inspiració més evident per a distanciar-se de determinismes positivistes. Ingressa a l'ENS poc després de Vidal, on escriu una tesi brillant sobre una temàtica, la qual, de ben segur, no va escapar a l'atenció del geògraf en formació (*De la contingence des lois de la nature*, 1874). Passa tot seguit a la universitat, concretament a la de Nancy, on troba Vidal, i un any més tard ja és a l'ENS, per passar després a la Sorbona, lloc en el qual Vidal també se li afegirà temps a venir.

L'epistemologia vidaliana va xopa del neokantisme, la qual s'afinarà cap a 1900 amb les contribucions dels convencionalistes francesos, com Pierre Duhem o Henri Poincaré. El positivisme és refusat de manera contundent per tot

allò que no té de pretensió per fer de la ciència el mirall de la realitat i per a proporcionar lleis immutables. El posicionament que adopta Vidal és neokantiana del tot, és a dir, el d'atenir-nos a l'activitat del pensament en el seu esforç per a comprendre el món mitjançant nocions i teories sempre relatives i assenyalades amb el segell de les probabilitats.

Ben cert, a les beceroles de la III República hi havia un positivisme de façana, el qual servia els republicans per a justificar el progrés que el coneixement científic pot aportar en oposició a la Tradició. Però, a més a més, i fonamentalment, el retorn a Kant permetia evitar el cul-de-sac del determinisme. En efecte, com es podria fonamentar una República d'altra manera que no fos en base a individus lliures del seu raonament i de la seva acció?

Vet aquí l'interès del neokantisme el qual, darrera els primers grans discursos de coloració positivista, permetia concebre el nou règim i d'instal·lar-lo a la pràctica. És allò que es va fer. Aquesta conjunció entre neokantisme i republicanisme fa ser formalitzat així de maneres ben diverses. Se'n poden evocar una bona colla en la mesura com tenen ressò a l'obra de Vidal.

3. Una reflexivitat geogràfica que s'educa

Com ja és més sabut, Paul Vidal de La Blache va recolzar decididament l'aplicació, el més estesa possible, dels programes renovats d'ensenyament empesos per la III República a tots els nivells escolars. En la sendera del pensament neokantiana esmentat, l'aparell metodològic va prendre una importància destacada, "un pli nouveau à l'intelligence..." (Vidal, 1905) – una frase que condensa prou bé el pensament modern de Vidal –, amb la finalitat d'acréixer les potencialitats dels estudiants en la llibertat de pensament. Vidal va entendre, molt encertadament, que l'estudi de la geografia seria una eina imprescindible per a la formació de la personalitat dels infants i és per això que impulsa el nou enfocament adaptat per a desenvolupar un contacte amable i eficient dels estudiants amb la ciència.

D'antuvi, l'ensenyament s'adreça al subjecte individual en el qual es tracta de desenvolupar "l'esperit d'observació i de reflexió". L'article de 1905 precisa de la millor manera que és per ell mateix com l'alumne li cal construir una interrogació sobre els lligams de causa a efecte que estructurin el món que l'envolta. Tot seguit, l'acompanyament que fa l'ensenyant té com a objectiu encarar l'alumne amb els coneixements científics, com sigui que, segons Vidal, no hi ha d'haver separació entre aquests i els coneixements ensenyats. En fi, aquest coneixement científic es correspon amb una perspectiva, una mirada sobre el món. Es tracta de desenvolupar les capacitats latents en el pensament humà amb la finalitat que la geografia aporti nova llum sobre el món.

Per a Vidal, ensenyar geografia, és ensenyar, abans que res, un mètode. I aquest mètode reposa sobre tot allò que permeten les capacitats de la ment

humana. Això es desprèn clarament del posicionament epistemològic neokantiana, el qual, en definir una ciència, privilegia una perspectiva més que no pas un domini que li sigui propi.

“En la complexitat dels fenòmens que s’entrelliguen a la natura, no ha de prevaler una sola manera d’abordar l’estudi dels fets. És prou útil que siguin contemplats des de perspectives diverses. I si la geografia recobra pel seu compte i risc dades diverses que porten l’encuny d’altri, no hi ha pas res en aquesta apropiació que es puguin avaluar d’anticientífic.” (Vidal, 1913)

Amb tot això, Vidal mostra com i perquè cal partir “d’allò que reclamen la intel·ligència i la curiositat de l’infant”. Atès que la seva experiència del món, i de les relacions causals que hi imperen, resta limitada, cal desvetllar-li la curiositat de manera que prengui l’hàbit de preguntar-se sobre la multiplicitat de relacions que hi ha entre els fenòmens que componen el seu medi.

La idea del “nou hàbit per afegir a la intel·ligència” és també típicament neokantiana en el sentit que insisteix sobre la construcció dels marcs d’intel·ligibilitat del món mercès als recursos de la ment humana. És una idea encara més ben avinguda amb el neokantisme en la mida com recordem que serveix per a fonamentar la República.

Efectivament, els bastaixos de la Tercera República fan del desenvolupament de la instrucció pública un dels pilars de la seva política. I amb la finalitat de formar ciutadans d’un país modern, reduiran la part de les humanitats greco-llatines en benefici de les ciències, i en especial de la geografia. Un seguit de reformes i disposicions governamentals establí el seu ensenyament a tots els nivells, a cada curs d’escolaritat, des de la primària fins a completar la secundària. La generalització de l’ensenyament de la geografia a les universitats és deutora, sobretot, a la necessitat de formar professors en la matèria.

De fet, es tracta més aviat d’educació que no pas d’instrucció en sentit estricte. L’objectiu és educar en els principis republicans apel·lant a l’exercici de la llibertat de pensar i de raonament de cada individu. D’aquesta manera, educació i moral s’interpenetren: els principis d’acció cal cercar-los en la consciència del subjecte, tal com proposava Kant. Autonomia, sentit del deure, respecte del proïsme i justícia es retroben així al capdavant de tot allò que l’educació ha de promoure en l’infant.

En la seva producció de material escolar, Vidal és un d’aquells que sabrà donar cos de la millor manera la ideologia republicana de l’època per tal d’assegurar la formació geogràfica i moral del ciutadà.

L’afecte de l’individu per la seva pàtria passa per un bon coneixement geogràfic de la seva organització territorial, dels seus paisatges, dels seus recursos, de la seva economia i del seu lloc al món. La geografia ha de ser per al ciutadà en formació una finestra sobre la modernitat i els reptes contemporanis. Ha de comprendre com els humans han sabut –o no– treure partit dels recursos locals i de la seva situació. Els valors de treball, de cooperació i d’iniciativa raonada són subjacents en aquesta visió de les coses.

En el discurs que Vidal va pronunciar en ocasió del lliurament dels premis de fi de curs al Lycée Buffon el juliol de 1905, defensa, de manera especial, la idea que les vacances d'estiu són una bona ocasió per a descobrir o redescobrir França. Realitat material i sensible, aquesta part de la Terra ha estat millorada i humanitzada de generació en generació mercès a un treball ininterromput, i en entrar-hi en contacte desvetlla unes impressions i unes imatges que conviden a la reflexió entorn de la idea de pàtria. És un contacte que esperona també el deure de solidaritat entre generacions, atès que cadascuna no és altra cosa que la dipositària d'un llegat per fer seguir de la millor manera.

Reflexibilitat del subjecte, sentit del deure i respecte del proïsme es combinen en el discurs geogràfic de Vidal sobre l'educació, en el qual la dimensió neokantiana i republicana és evident. Així mateix, potser no caldria afegir que és aquesta línia argumental la que guia les reticències de Vidal envers els determinismes.

4. L'autonomia de l'individu i els determinismes

Cal notar d'entrada que Vidal evita no pressuposar en les seves anàlisis unes realitats socials supraindividuals, les quals determinarien els comportaments dels individus que les componen. Tampoc no fa recurs a la institució familiar com a sòcol de la societat.

Seguim, doncs, amb els posicionaments neokantians, els quals animen el seu pensament geogràfic al complet. Certament, el subjecte, clarament endreçat a propòsit de la seva aproximació com alumne, ciutadà o geògraf individual, resulta més difícil de perfilar des del moment que són les relacions interindividuales les que ocupen el prosceni. En altres paraules, en la seva dimensió col·lectiva, el subjecte resulta més difícil d'aprehendre.

De tota manera, no ignora pas els múltiples determinismes que poden influenciar en els comportaments, entre els quals el costum i la raça, però no en fa sinó d'elements explicatius, els quals no predeterminen pas unes categories socials ben circumscrites. Procura sempre relacionar els fets socials, tanmateix sense categoritzar-los, amb els seus condicionaments geogràfics.

És aquest el sentit del seu interès pels gèneres de vida, els quals no es corresponen pas en el seu pensament amb categories contenedores –determinants– dels comportaments individual. Com bé deixa traslluir el mateix terme “gènere”, no tracta pas amb categories socials preestablertes, sinó d'estratègies d'organització de les relacions dels humans amb la natura i assegurar la seva existència. La solució adoptada pel geògraf, el concepte de gènere de vida, pot semblar un retrocés vers la tradició, per la manera com tracta d'harmonitzar l'individu amb la natura. Sens dubte, ha estat una de les facetes del seu pensament més potinejades pels seus detractors, postmodernistes o no. Però ancorat com estava en el liberalisme econòmic del moment, és improbable que Vidal

hagués entrevist la concepció classista de la societat com una alternativa d'explicació i superació del conflicte.

Allò que prima en Vidal és la cerca de les relacions, de les interaccions i de les solidaritats que s'estableixen entre els individus en les seves relacions amb la natura. Ha estat especialment atent a la creativitat humana, a les iniciatives empeses per habitants singulars, el més sovint anònims, per a millorar aquesta relació amb la Terra. Així, l'aproximació teòrica de les relacions humanes amb la natura, més coneguda per la denominació de "possibilisme", insisteix en prendre a bon compte l'existència de possibilitats latents en el medi en el qual seran aprofitades en funció de les categories cognitives heretades del passat.

Vidal concentra la seva atenció sobre les grans variacions que la relació humana amb la natura ofereix a l'observació, ja sigui en el marc dels gèneres de vida o bé en la formació de les zones de densificació humana.

"La natura és més diversa, menys tancada, molt més mal·leable, més i tot del que deixen endevinar els contrastos. Té una reserva de possibilitats molt més nombrosa que no pas la que es desprèn de les nostres classificacions conceptuals." (Vidal, 1911b)

És aquest possibilisme allò que fonamenta l'opció raonada del subjecte geògraf i la seva contribució a l'esforç prospectiu, tant per al professional de l'ordenament del territori o l'actor polític, com per al simple ciutadà, al qual la geografia el pot ajudar per a guiar les seves tries i comportaments.

5. Un solidarisme geogràfic

Certament, Paul Vidal de La Blache era més proper a les solidaritats en la diferència que de les unanimitats de conveniència. El "solidarisme" geogràfic de Vidal era un valor republicà contra el tradicionalisme, així com un nexa necessari i neokantià entre l'individu i les institucions de l'Estat.

Entre el tradicionalisme que maldava per un retorn a les institucions d'altre temps i el liberalisme que encoratjava l'individualisme, les idees "solidaristes" van experimentar un gran predicament a la França de finals de segle XIX i començament del XX. Malgrat no formar un cos ideològic estructurat, a causa de la diversitat de fonts de procedència –tant de dretes com d'esquerres–, les idees solidaristes permetien proposar el reforçament de formes d'organització social a mig camí entre l'individu i les institucions nacionals, ja fossin estatals o no.

D'aquesta manera, el neokantisme ha pogut trobar en la solidaritat un principi d'acció ben avingut amb els seus ideals de justícia i de deures que a qualsevol individu s'obligava a vetllar. A la pràctica, han estat sobretot uns governs republicans moderats els que han acomboiat la idea, en especial tot seguit a l'autorització dels sindicats el 1883 i a la llibertat d'associació el 1901. Així,

el “solidarisme” ha esdevingut un pal de paller republicà important per fer pinya en els debats sobre les polítiques públiques a desenvolupar.

Són idees en sintonia amb el “regionalisme”, entès de ben diversa manera, amb el qual pretenia restablir un nivell d’organització territorial intermedi entre l’individu i l’Estat.

En aquest context, Vidal va fer costat a Pierre Foncin sobre la idea bàsica, “cal subscriure la idea bàsica: cercar, o millor encara, crear unitats vives per a sostreure França de l’encotillament d’una centralització opressiva” (Vidal, 1917b). És en aquest sentit com Vidal es va implicar a favor d’una regionalització de França.

L’originalitat de la seva proposta rau tan en la seva dimensió social i econòmica com en la geogràfica. Acte seguit a les seves observacions, Vidal contemplava en el “principi d’associació” en voga a l’economia francesa (sindicats, associacions i cooperatives) el mitjà a través del qual es podria endolcir el liberalisme i les forces vives del país podrien dilatar-se a l’àmbit local i contribuir així al desenvolupament econòmic modern de França.

Com sigui que Vidal havia constatat que aquestes associacions prenen un caire regional i no pas nacional, de manera que fixaven una solidaritat interregional, calia crear els marcs territorials per a facilitar el fenomen. “Treball col·lectiu, cooperació d’energies diverses, engarbant tot allò que és actiu i viu en una regió”, és el que fonamenta la “vida regional” i la seva participació en la “vida moderna” (Vidal, 1917a). Així, geografia, republicanisme i neokantisme es recolzen mútuament en aquesta via. Moltes d’aquestes observacions encara són d’actualitat.

La proposta de divisió regional feta per Vidal el 1910 és remarcable per la finor de les observacions sobre la qual descansa i inspiraria la primera reforma regional de 1919.

6. Perspectives: horitzó nacional o visió global?

En una època en la qual resulta políticament correcte criticar les ciències humanes i socials pel seu marc de reflexió “nacional” o “occidental” i reclamar una “globalització” del seu domini, resulta interessant de constatar que no es pot pas fer la mateixa proposta a la geografia vidaliana.

Certament, Vidal arrossega diversos conceptes estereotipats de la seva època i ha treballat molt sobre França, però no va fonamentar la seva perspectiva ni sobre la desigualtat dels humans ni sobre un únic marc nacional. Ben al contrari de la sociologia de la seva època, la geografia de Vidal puja i baixa d’escala. Encara més, de privilegiar algun àmbit, és el del globus terraquí sencer el que en surt guanyant. El principi de la “unitat terrestre” és, no cal dubtar-ho, la clau de volta de la seva geografia: no hi ha res del que passi a qualsevol punt de la Terra que no tingui repercussions arreu. El fragment següent és prou clar i explícit en aquest sentit.

“Qualsevol que sigui la fracció de la Terra estudiada, no ens hi podem pas aïllar. El context més general plana sobre tota recerca local. En efecte, no hi ha cap àmbit geogràfic la fisonomia del qual no depengui d'influències múltiples i llunyanes, de les quals no ens podem estalviar de saber l'origen. Cada contrada influeix inevitablement sobre la seva veïna, així com també en rep la influència.” (Vidal, 1896)

El principi fonamental de tota la geografia reposa en la “idea de la unitat terràquia”:

“Els estudis locals, quan s'inspiren en aquest principi superior més general, adquireixen un sentit i un abast el qual depassa el cas particular que contempen a bastament.” (Vidal, 1896)

Vidal ha inscrit la seva geografia en la modernitat bo i guardant-ne una certa distància. Si bé mostra poc entusiasme pels seus efectes destructors de paisatges tradicionals, va assumir positivament la seva obertura cap al subjecte autònom amb capacitat d'iniciativa.

Confio haver aconseguit presentar-vos Vidal des d'un punt de vista diferent al de les presentacions habituals. Hi trobem, com passa amb els grans autors, de què alimentar el seu pensament. Constitueix, em sembla, un dels moments clau en els quals la geografia s'aproxima als grans reptes de la modernitat, en especial el del subjecte autònom i actiu, la qual cosa també constitueix un dels desafiaments actuals de la geografia.

Espero, en fi, haver mostrat com la visió global de la geografia no és pas nova. En terra catalana i, de fet, arreu, és bo d'assenyalar que els geògrafs no tenen pas per contradictoris el local i el global.

Citacions

Els textos de Paul Vidal de La Blache reproduïts al llarg de la conferència pertanyen a les obres següents:

- 1896 “Le principe de la géographie générale”, *Annales de Géographie*, 5, p. 129-142.
- 1905 “Discours prononcé au Lycée Buffon, le 29 Juillet, 1905”, a *Lycée Buffon: Distribution solennelle de prix, faite le 29 Juillet 1905, sous la présidence de M. Vidal de la Blache*, Paris: Impr. Quelque jeu; p. 23-28.
- 1911a “Régions françaises”, *Revue de Paris*, 6, p. 821-849.
- 1911b “Les genres de vie dans la géographie humaine”, *Annales de Géographie*, 20, p. 193-212 i 289-304.
- 1913 “Des caractères distinctifs de la géographie humaine”, *Annales de Géographie*, 22, p. 289-299.
- 1917a *La France de l'Est (Lorraine-Alsace)*, Paris: A. Colin.
- 1917b “Nécrologie: Pierre Foncin”, *Annales de Géographie*, 26, p. 67-70.

Els fragments dels articles publicats a *Annales de Géographie* van ser projectats en la versió catalana apareguda al recull *Geografia general i regional* (Barcelona: SCG, 2012).